

Hâfız Yûsuf'un sülûs-nesih kitabı (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 9)

Hâfız Yûsuf Efendi bir ara bir devlet adamının hizmetinde seyahate çıktı, dönüşünde Hasırcılar Ocağı imamlığına vekil olarak tayin edildi. Bu sırada tanıştığı hocasının üstadı Reisülhattâtin Eğrikapılı Mehmed Râsim'den hüsn-i hattın bütün inceliklerini öğrenip sanatını geliştirdi, onun övgü ve beğenisini kazandı, hattatlar arasında şöhreti yayıldı. Tayyibî Efendi'nin yaptırdığı mektebe hat hocası oldu. Galatasaray Mekteb-i Sultânî hüsn-i hat hocası Dâimi İbrâhîm Efendi, Sarây-ı Hümâyun Enderun Mektebi'nde hat hocalığına yükseltince onun yerine Galatasaray hat hocalığına getirildi. Bu mektepte yetenekli pek çok talebe yetiştirdi. Buradaki başarılı hizmetlerinden dolayı Sarây-ı Hümâyun Enderun Mektebi hüsn-i hat hocalığına terfi etti. Hâfız Yûsuf Efendi 29 Zilhicce 1201 (12 Ekim 1787) tarihinde vefat etti. Kabrinin yeri bilinmemektedir. Yetiştirdiği talebeler arasında Üsküdarî Abdullah b. Sâlih, Ahmed Nazîm b. Hasan, Laz Ömer Vasfî Efendi, Eyüplü Ahmed Tevfikî Efendi öne çıkan hattatlardandır.

Hâfız Yûsuf'un günümüze ulaşan eserlerinde, Osmanlı hat ekolünün özellikle sülûs ve nesih yazılarda bütün estetik değer ve incelikleri başarıyla uyguladığı görülmektedir (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, Murakkaât, sülûs-nesih kıta, nr. 9; TSMK, Hazine, sülûs-nesih kıta, nr. 2290/35; DEMSA Koleksiyon, sülûs-nesih, hilye-i şerife, Envanter nr.

391; sülûs-nesih kıta, Envanter nr. 460; sülûs-nesih kıta, Envanter nr. 3430; Sakıp Sabancı Müzesi, sülûs-nesih kıta, Envanter nr. 110-0127 –HY). Eserleri arasında 1171'de (1758) nesih hattıyla yazdığı serlevha, sûre başı ve gül bezemeli mushaf-ı şerif (TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 141) onun nesih hattına olan hâkimiyet ve kudretini gösteren en önemli eseridir. Bu mushafın cetvelle ikiye ayrılmış sayfa kenarlarında (hâşiye) dikkati çeken kıraat, sûre ve âyetlerle ilgili bazı açıklamalar yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 596-597; Fethi İsfendi-yaroğlu, *Galatasaray Tarihi*, İstanbul 1952, I, 483-484; M. Uğur Derman, *Doksandokuz İstanbul Mushafı*, İstanbul 2010, s. 264-269.

MUHİTTİN SERİN

HAHAMBASILIK

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yahudi cemaatini dini açıdan temsil eden kurum.

İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı Devleti içindeki gayri müslim tebaa "millet sistemi" adı verilen bir hukukî düzenleme çerçevesinde yönetilmeye başlanmıştır. Buna göre her dinî topluluğun yüksek rütbeli din adamlarından biri kendi cemaati tarafından lider olarak seçilir ve o cemaatin yönetimiyle görevlendirilirdi. Yahudi cemaatiyle ilgili dinî işlerin en yüksek mercii olan hahambaşı da bütün hahamların ve cemaat liderlerinin yöneticisi konumdadır. Osmanlılar'da ilk hahambaşı, Fâtiht Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinin ardından tayin ettiği, Bizans'ta da İstanbul yahudilerinin hahambaşısı olan Rav Moşe Kapsali'dir (1453-1496). Kapsali'den sonra Eliyahu Mizrahi (1496-1526) İstanbul yahudilerinin hahambaşısı olarak görev yapmıştır. Bu ilk iki hahambaşının ardından XIX. yüzyıla kadar devlet tarafından tanınan ve Osmanlı'daki bütün yahudileri temsil eden resmî bir hahambaşı olmamıştır.

Kurumun 1835'te resmen tanınmasından önce İstanbul yahudileri hahambaşılarını aralarında seçerek hükümete bildirirlerdi. Fâtiht Sultan Mehmed'den itibaren, seçilmiş olan liderin hükümetin onayına sunulması mecburiyeti getirildi. Ancak yahudilerin, Rum ve Ermeniler gibi padişah berati ile resmen tanınıp tayin edilmiş bir lideri bulunmuyordu. Yahudi cemaatinin bu yöndeki talebi devlet tarafından kabul edilmiş, hahambaşılık kurumu 23 Şevval 1250 (22 Şubat 1835) tarihli *Takvîm-i Vekâyi'*de yayımlanan kararla resmen tanınmış ve Avraham Levi'ye berat verilerek hahambaşılık makamına getirilmiştir (1835-1836). Resmî tayin beratlarından anlaşıldığına göre bu tarihten itibaren hahambaşılık makamı başşehir ve eyaletlerde bulunan bütün yahudiler üzerinde tek yetkili mercidir. Diğer bütün bölge hahambaşıları bu makama bağlı olup onların tayin ve azillerinde hahambaşı söz sahibidir; hükümete başvuru konusunda da yegâne aracı hahambaşidir.

Hahambaşılık kurumu, İstanbul'da başlangıcından bir süre sonra diğer şehirlerdeki yahudi cemaatlerinde de oluşturulmuştur. 1835'te İzmir, Selânik ve Bursa'ya, 1836'da Edirne ve Sofya'ya, 1840'ta Saraybosna'ya, 1841'de Kudüs'e, 1849'da Bağdat'a, 1874'te de Trablusgarp'a hahambaşı tayin edilmiştir. Hahambaşılardan yetki ve sorumlulukları tayin beratlarında açıklanmıştır. Osmanlı yahudileri seki yönetim bölgesine ayrılmış; İstanbul, Bursa, Selânik, İzmir ve Kudüs birinci dereceden; Sofya, Bosna ve Edirne ise ikinci dereceden hahambaşılardan yönetilmiştir. Bu merkezler barındırdıkları yahudi halkın nüfus ve önemine göre belirlenmiştir. Birinci derecedeki şehir merkezlerinde hahambaşılar şehrin asilleri tarafından seçilirken ikinci derecedeki şehirlerde yahudiler hahambaşı yardımcısı tarafından yönetilmiş, bunlar o yerleşim biriminin bağlı olduğu hahambaşılardan göreve getirilmiştir. Hahambaşı tayin edilmeyen daha küçük topluluklarda "rav ha-kahal" adı verilen bölge hahamları cemaate başkanlık etmiştir. İstanbul'da hahambaşılığın 1835'te ihdasından itibaren otuz yıl kadar bir süre iki ayrı hahambaşılık kurumu görüntüsü ortaya çıkmıştır. Rav ha-kahal cemaatin dinî ve mânevî lideri kabul edilmiş, hahambaşı ise bir dış temsilci ve sorumlu makam olarak tanınmıştır. Zaman içinde hahambaşılık makamının önemi ve saygınlığı artmış, 1864'te hahambaşı tamamen rav ha-kahalin yerini almış ve imparatorluğun bütün yahudi tebaasının

Hâfız Yûsuf'un sülûs-nesih bir kitabı (Ekrem Hakkı Ayverdi hat koleksiyonu)

idarî temsilcisi iken bu tarihten itibaren yalnız İstanbul cemaati tarafından mânevî lider kabul edilmiştir. Hahambaşılar hükümet temsilcisi olarak vergilerin toplanmasından da sorumlu tutulmuşlardır.

Edirne Hahambaşısı Yakir Geron'un 1863'te hahambaşı kaymakamı sıfatıyla İstanbul'a gelerek bir nizamnâme hazırlaması ve Bâbü'lî'ye sunması istenmiştir. Geron'un geçici bir konsey oluşturup kaleme aldığı nizamnâme Sultan Abdülaziz tarafından onaylanarak 5 Mayıs 1865 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Nizamnâme beş bölümden ve toplam kırk sekiz maddeden meydana gelmektedir. Birinci bölümde hahambaşının nitelikleri ve seçimine ilişkin maddeler, ikinci bölümde hahambaşının görevleri, üçüncü bölümde meclis-i umûmî (Müşavirler Kurulu [Laik Konsey]) üyelerinin seçimi ve görevleri, dördüncü bölümde meclis-i rûhânî (Hahamlar Kurulu) üyeleri ve görevleri, beşinci bölümde meclis-i cismânî üyeleri ve görevleri konusundaki düzenlemeler yer alıyordu. Ancak söz konusu nizamnâme cemaat içerisindeki reform ve gelenek taraftarı olanların çekişmeleriyle, cemaatin organizasyonunu sağlayacak etkili liderlerin bulunmayışı yüzünden uygulanamayıp uzun süre beklemiş, hükümet de hahambaşılığa geçici olarak görev üstlenecek hahambaşı kaymakamı (vekilî) tayin etme yoluna gitmiştir. Bu sebeple 1909 yılına kadar hahambaşılık makamı vekil hahambaşılarcaya doldurulmaya çalışılmıştır.

İstanbul'un fethinden itibaren Osmanlılar'ın son dönemine kadar otuza yakın hahambaşı veya hahambaşı vekilî (kaymakamı) görev yapmıştır. Osmanlılar'ın son hahambaşısı Haim Nahum (1908-1920), bu makamın her bakımdan etkili olan, yetkisi geniş tek ve sonuncu hahambaşısı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk hahambaşısı, Bakanlar Kurulu'nun 29 Mayıs 1952 tarihli kararına göre bu makama 25 Ocak 1953'te seçilen Rafael David Saban'dır. Onun 1960'ta ölümünden sonra Rav David Asseo hahambaşı seçilmiş, 2002'de Asseo'nun ölümü üzerine Rav İzak Haleva hahambaşı olmuştur ve halen görevine devam etmektedir.

Hahambaşılıkta bulunan üç konsey hahambaşısına yardımcı olmaktadır. 1. Dinî Konsey: Dinî mahkeme işlevini görmekte olup hahambaşı ve en az üç hahamdan meydana gelmektedir. Bu konsey doğum, ölüm, evlilik, boşanma ve din değiştirme gibi olayların tescil ve takibiyle ilgilenmektedir. 2. Laik Konsey (Fahrî Danışmanlar

Kurulu). Hahambaşının tayin ettiği otuz beş kişiden oluşur. 3. İcra Kurulu. Laik Konsey üyeleri arasından seçilen on dört başkandan meydana gelir. Bütün sinagoglar, cemaat kuruluşları ve etkinlikleri bu konseyler tarafından denetlenir. 1865 tarihli Nizamnâmede adı geçen üç kuruldan bugün meclis-i umûmî karşılığında Temsilciler Kurulu (İcra Kurulu), meclis-i cismânî karşılığında Müşavirler Kurulu (Laik Konsey) ve meclis-i rûhânî karşılığında dinî mahkeme üyelerinin bulunduğu hahamlar kurulu (Bet-Din) hahambaşısına yardım etmektedir. Bir cemaat olarak Türkiye Müsevîleri 19 Mart 1865 tarihli Hahamhane Nizamnâmesi'ne göre hahambaşı tarafından temsil edilmektedir. Hahambaşılar kaydıhayat şartıyla seçilir. Türkiye'de hahambaşılık binası Beyoğlu Yemencici sokakta bulunmaktadır. İstanbul'da yaşayan Karaylar'ın da (Karâîler) kendilerine özgü haham ve cemaatbaşısı vardı. XIX. yüzyıl itibarıyla Karay cemaatbaşısına da resmî statü kazandırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, G.M.D., nr. 17/99; M. Franco, *Essai sur l'histoire des israélites de l'Empire ottoman depuis les origines jusqu'à nos jours*, Paris 1897, s. 151-152; P. Baudin, *Les israélites de Constantinople*, İstanbul 1989, s. 50-51; Stanford J. Shaw, *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, London 1991, s. 60; A. Levy, *The Sephardim in the Ottoman Empire*, Princeton 1992, s. 55, 106-107; I. Karmi, *The Jewish Community of Istanbul in the Nineteen Century*, İstanbul 1996, s. 34-35; Hatice Doğan, *Osmanlı Devletinde Hahambaşılık Müessesesi*, İstanbul 2003, s. 77, 79, 83-90, 112-113; *Takvîm-i Vekâyi'*; İstanbul 23 Şevval 1250 (22 Şubat 1835); H. Revel, "Rabbi and Rabbinate", *UJE*, s. 48-52; H. Z. Hirschberg, "Chief Rabbinate", *EJd.*, IV, 613; a.mf., "Hakham Bashi", a.e., VII, 1146-1148; L. Borenstein, "Rabbi, Rabbinate", a.e., XIII, 1445-1448; Naim Güler, "Hahambaşılık", *DBİst.A.*, III, 494-495.

HATİCE DOĞAN

HALEBÎ, Ahmed b. Abdülhay

(أحمد بن عبد الحي الحلبي)

Ebü'l-Abbâs Sirâcüddîn Ahmed b. Abdilhay el-Halebî el-Fâsî (ö. 1120/1708)

H. Peygamber için yazdığı methiyeleriyle tanınan sûfî, edip ve şair.

1038 (1628) yılında Halep'te doğdu ve orada büyüdü. Ataları Suriye'nin kadîm şehri Tedmür'dendir. Kendisi, soyunun cennetle müjdelanmış on sahâbiden biri olan Abdurrahman b. Avf'a dayandığını *ed-Dürü'n-nefis* adlı eserinde zikreder. İlk öğrenimine Halep'te başladı. 1070'te

(1660) tahsil için gittiği Bağdat ve Basra'da âlimlerden ders aldı. Özellikle Basra'da "Şeyhü's-şüyûh" olarak nitelendirilen Muhammed er-Rifâî el-Hüseynî'den faydalandı. Sudan Bruno'da Sîdî Abdullah el-Brunâvî'den ders okudu. 1080'de (1669) Fas'a göç edince Abdülkâdir el-Fâsî, Muhammed b. Saîd el-Mergisî, Hamdûn Mizvâr el-Fâsî gibi birçok hocadan ders ve icâzet aldı. İlk zamanlar mutaassıp Mâlikîler ülkesinde bir Şâfiî olarak Fas ulemâsıyla öğrencileri tarafından yadırgandı ve soğuk bir şekilde karşılandı. Fakat daha sonra şiirlerinde Hz. Peygamber'i methetmesi, bazı şiirlerini Hz. Hasan neslinden olup Fas'ta ilk bağımsız İslâm devletini kuran Sultan I ve II. İdrîs'e tahsis etmesi, kızını İdrîsiler'den olan Şerîf Kettânî ailesinden biriyle evlendirmesi, ayrıca edebî, ilmi ve takvâsıyla kendini sevdiren saydırdı. Özellikle kendisi de onun gibi muhitin yabancısı olan, Mâlikî fakihî ve edibî Hasan b. Mes'ûd el-Yûsî'den yakın ilgi gördü. Yûsî, Halebî'nin bütün maddî ihtiyaçlarını karşıladı. Fas Aleviyye Sultanı Mevlây İsmâil'in saray şairleri arasına giren Halebî'den Merakeşli hadis âlimi Muhammed Sagîr el-İfrenî ve Selâ'dan hadisçi Ahmed el-Hafî tahsil gördü.

Fas'taki uzun ikamet yıllarında çeşitli eserler yazan Halebî çoğu Hz. Peygamber methine dair şiir ve zeceller nazmetti. Bu sebeple kendisine "meddâhu'n-nebî" lakabı verildi. Halebî şiir ve zecelleriyle Miknâs'taki Mevlây İsmâil'in sarayına gider, saray erkânı ve görevlilerinin de katılımıyla bu şiirlerini okur. Fas'a zengin hediyelerle dönerdi. Fakat onun tasavvufa ve gaybiyyâta dalması, Allah'ın dilinden kaside yazması, 1087'de (1676) rüyasında Allah'ı gördüğünü, O'nun vahye benzer tarzda kendisine hitap ettiğini, "Ey kulum! İzzetim ve celâlim hakkı için senin günahlarını bağışlayacağım, seni cennetime koyacağım ve senin soyundan şerifler yaratacağım" dediğini (Abbas b. İbrâhim, II, 332) iddia etmesi âlimler tarafından yadırgandı. Hasan el-Yûsî bu iddialardan vazgeçmesini, Allah'ın dilinden yazdığı kasideyi ortadan kaldırmasını ve tövbekâr olmasını istediye de Halebî ısrar etti. Bunun üzerine Yûsî kendisiyle ilgisi ni kesti, malî yardıma devam etmedi ve insanları onunla görüşmekten sakındırdı. Bu durumu öğrenen Sultan Mevlây İsmâil de Halebî'nin Ehl-i sünnet'in dışına çıktığını belirterek onu huzurundan uzaklaştırdı (Kâdirî, *Neşrû'l-meşânî*, III, 200; Abdülvehhâb b. Mansûr, VI, 130-131).